

KLEKLANJE

- "Nekaj bucik...ne veliko, in že so tukaj zvezde, vrtnice, palme, prepletena mreža ... pa vendar je vse skupaj samo sukanec, samo malo belega sukanca"

Tako je Paul Spaak definiral stoletja staro umetnost čipk.

Že takoj na začetku naj povem, da ločimo dve glavni vrsti čipke: šivano in klekljano. Obe tehniki pa temeljita na kombinaciji različnih vdobov, šivov oziroma zasukov, vozlov in prepletov niti. Prav tako običajno obe potrebujeta vnaprej narisan vzorec, po katerem se čipka izdeluje.

Osnova **šivane čipke** so niti ki predstavljajo podlago čipke. Lahko gre za ročno ali strojno izdelano mrežo ali pa kar za tkano blago. Na to osnovo se nato šivajo elementi čipke.

Klekljana čipka pa je tkanina narejena s prepletanjem in vozlanjem niti, napetih okoli bucik, zapičenih v blazino. Niti so pri tem navite na klekeljne. Debelina niti ter število uporabljenih klekeljnov pa je odvisna od oblike vzorca, ki ga izdelujemo.

Zgodovina klekljane čipke

Na začetku so ljudje uporabljali prste kot pripomoček, s katerim so prepletali šibje in vrvi in tako ustvarjali mreže in tkanine. Že Svrto Pismo opisuje, da je bil Salomonov tempelj okrašen z mrežastimi okraski. Egipčanski hieroglifi prikazujejo, kako ribiči spletajo in vozljajo vrvi v mreže. Med izkopavanji v Antinoeji in Memphisu so odkrili mumije opremljene z opravo okrašeno z šivanimi vzorci. Med ostaimi predmeti, najdenimi v sarkofagih pa so bili tudi motki s sukancem. V starem Rimu je mlada žena cesarja Claudiusa nosila obleko, narejeno iz zlate mreže.

Tehnike vozlanja, prepletanja in šivanja so postajale vse bolj prefinjene in so tako pripeljale do najfinejšega izdelka - čipke. Rojstna dežela čipke pa je verjetno vzhod.

V drugi polovici 16-tega stoletja je čipka, ki je začela svojo pot kot okras uporabnim predmetom, postala modni predmet in razpoznavni znak dvora in visoke družbe. Tako je zgubila vsakršno uporabno vrednost razen seveda da je krasila, poudarjala in ločevala višje sloje, ki so jo nosili.

Trgovci so jo kot veliko dragocenost prinašali v Evropo skupaj z vzhodnimi tkaninami zlasti po dveh poteh: po severni- Bizanc, Rusija, Češka, srednja Evropa; in po južni- Bizanc, Dubrovnik, italijanska mesta, Francija, Flandrija, zahodna Evropa.

Motivi in tehnika izdelava čipk so se s časom spreminjale in prilagajale vsakokratni uporabi. Vseskozi pa je čipka bila posebna dragocenost, podobno kot nakit iz plemenitih dragocenih kovin.

Od različnih vrst čipk (šivana, pletena, kvačkana, vozлана, klekljana) se je najbolj razvila in uveljavila klekljana čipka, ker omogoča največje bogastvo oblikovnih in izdelavnih možnosti. Posebno se je razcvetela v začetku novega veka v bogatih deželah zahodne Evrope, zlasti še v Franciji. Nizozemski laneni sukanci in sodelovanje tujih strokovnjakov so omogočili njen kvaliteten vzpon, razkošje v oblačenju pa vrhunsko vrednotenje. Čipke so uporabljali predvsem na dvorih, v cerkvah i v visoki družbi kot pomemben in drag potrošni material. Izdelovali so jih kot domačo obrt in tudi v manufakturah. Veliko so klekljali tudi na Nizozemskem, v Benetkah in nekaterih drugih italijanskih mestih, na Češkem in v Rusiji. Ko se je kasneje razvilo tudi pri nas, se je vse te sledi svetovne trgovine s čipkami poznalo tudi pri nas.

Kako je čipka prišla v Slovenijo je težko reči. Vsekakor pa njeni začetki segajo nekako v 16-to stoletje. Sprva so jo poznali in uporabljali le na gradovih in v samostanih ter cerkvah. O čipkaricah piše že Valvazor in sicer naj bi bile iz Ljubljane in naj bi izdelovale nizozemske in beneške čipke. Najbolj znane pri nas pa so seveda Idrijske čipke. V Idrijo naj bi prišle skupaj z ženami češkimi rudarjev, ki so prihajali na delo v idrijski rudnik. Izdelovale so zlasti čipke za cerkveno rabo in za krasitev prazničnih oblačil. Od njih so se naučila klekljati domača dekleta in tako se je klekljanje razširjalo v okolico ter se udomačilo tudi med ženami domačih rudarjev in gozdnih delavcev, Pozimi pa so klekljala tudi kmečka dekleta, posebno bajtarska, ki jim je začelo to postajati vir zaslužka. Čipkarstvo se je vedno bolj širilo tako v Ljubljani kot v Idriji in je nato zajelo še Cerkljansko, pa področje okoli Trnovskega gozda, kasneje pa tudi Selško in Poljansko dolino ter Škofjo Loko. Hkrati s širjenjem in razvijanjem klekljanja med našimi ljudmi so se začeli v čipkah uveljavljati tudi domači motivi. Klekljarice so v čipko vnašale in prirejale oblike in ornamente z drugih izdelkov domače ljudske umetnosti- vezenin, malih kruhkov, lesenih uporabnih predmetov- in jim za lažje prepoznavanje dajale tudi ustrezna domača imena: rogljički, srčki, kriščevke, gobice, pogačke in druge. To dokazuje, da se je naša domača čipka pri nas razvijala samostojno, tako kot druge vrste ljudske umetnostne ustvarjalnosti, ki je bila v tem času še zelo živa. Trgovanje s čipkami je povzročalo, da se je v kasnejših časih klekljalo vse bolj za prodajo in manj za domačo rabo. Zato so se morale čipke bolj kot drugi izdelki domače obrti, prilagajati vsakokratnim zahtevam širšega trga in mode. Pomemben in vpliven odjemalec je bila tudi cerkev, ki je potrebovala veliko čipk za cerkvene prte in obredna oblačila..

ČIPKARSKA ŠOLA

Za načrtno vzgojo klekljaric so v Idriji začeli skrbeti že v drugi polovici 18.stoletja v okviru rednega osnovnošolskega pouka. V preteklosti so se obrtne šole ustanovljale tam, kjer je bila po njih potreba. Ker pa je bilo povpraševanje po kakovostnih čipkah veliko, so se začele ustanovljati šole, namenjene izpopolnjevanju znanja klekljaric in s tem dvigu kakovosti čipk namenjenih trgu.

V Idriji je bila že leta **1876 ustanovljena Čipkarska šola**, ki od takrat dalje deluje neprekinjeno.

Velike zasluge za obstoj ter razvoj Čipkarske šole ima prav gotovo **Ivanka Ferjančič**, prva učiteljica klekljanja. S svojo dejavnostjo in idejami je zaznamovala to ustanovo, ki je skozi zgodovino močno vplivala na Idrijo in njeno okolico. Ivanka se je sprva izobraževala v idrijski ljudski šoli, njena velika ljubezen pa so bile čipke.

Ker je bila izjemno nadarjena v tej ročni spretnosti, so jo na priporočilo pristojnih oblasti poslali na južno Tirolsko, v zasebno čipkarsko šolo.

Po vrnitvi v rodno mesto je s sestro Antonijo in bratom Jožefom začela izdelovati nove vzorce, ki so idrijskim čipkam odprli novo pot v svet. Idrija je postala prepoznavna v svetu in temu je moral slediti neizogiben napredek.

Tudi oblasti so spoznale talent Ivanke Ferjančič ter jo povabile na Dunaj. Po posvetu z njo je bila oktobra 1876 ustanovljena prva čipkarska šola v Idriji. Sprejete so bile prve učenke, njihova učiteljica je bila Ivanka. Bila je tudi članica nadzornega sveta, ki je šolo vodil, a po treh letih je zaradi bolezni umrla, stara komaj 29 let.

Po njeni smrti se je šola razvijala naprej pod vodstvom učiteljic, ki jih je vzgojila sama, kasneje pa so prihajale nove in nove.

Starinska Čipka

Proti koncu 19. stoletja je postala Idrija pomembno središče klekljanja. Vse do prve svetovne vojne je bila glavni proizvajalec klekljanih čipk za srednjo in severno Evropo, za

severno Ameriko in Argentino. Tedaj je množica klekljaric (nekaj je bilo tudi moških!) dosegla najvišje število, kar blizu 15.000 jih je bilo! Strnjeno področje čipkarstva pa se je širilo od Idrije po goratem svetu od žirovskih, škofjeloških in polhograjskih hribov do ljubljanske kotline, obrobja Vipave in do Soče.

Kot je znano, je Idrija vzniknila po odkritju živosrebrnega nahajališča v letu 1490. Prvi podatek o izdelovanju čipk v tem rudarskem mestu pa izvira iz leta 1696. In kakšne so bile starinske čipke?

Iz arhiva, v katerem obstaja tudi vzorčnik iz leta 1830, vidimo, da so v Idriji klekljali dveh vrst čipk – platnene in pečne čipke.

Platnena čipka – v Idriji so ji nadeli različna imena: »po novem«, »vejevke«, »te drobne« - izvira iz dveh evropskih mest: Milana in Antwerpna. Kot pravi izročilo, je ta tehnika klekljanja v Idrijo prišla s Hrvaškega. V Italiji jo poznajo pod imenom »punto tela«, nemška tehnologija jo označuje z imenom »Bandspitzen«. Najpogosteje so to čipko uporabljali za okras cerkvene in hišne oprave. Značilno je bilo, da so jih klekljarice izdelovale brez predloge. Čipke so bile sicer preproste, a so od klekljarice zahtevale veliko osebne ustvarjalnosti.

Pečna čipka – ta je poznana pod splošnim imenom »til«- izvira z obal zahoden Evrope, s področja Flandrije, kjer so jo imenovali po proizvodnih središčih : bruseljska, valencijska...

Pečna čipka se je najpogosteje uporabljala za obrobjanje naglavnih rut – peč. V Kroniki idrijske čipkarske šole iz leta 1918 lahko preberemo, da je to tehniko v Idrijo prinesla žena nekega češkega rudarja. Za izdelavo tila potrebujemo predlogo, več parov klekljev in najfinejši sukanec.

Klasična Čipka

Padec fevdalizma in spremenjene gospodarske razmere v Evropi so povzročile, da je z začetkom 19. stoletja zanimanje za čipke močno upadlo. Hkrati je ročno izdelovanje čipk ogrozilo še razvoj strojne proizvodnje. Le zanimanje bogatega lokalnega meščanstva oz. tradicionalni lokalni trg, je v tistem času omogočil preživetje idrijske čipke. Bližina železnice in urejen poštni promet sta vzpodbudila odpiranje proti evropskim trgov. S tem pa je bila kakovost idrijske čipke podvržena ostremu konkurenčnemu boju in prilagajanju novim razmeram. Kronika čipkarske šole opisuje takratna prizadevanja na področju izdelave idrijske čipke: »... Leta 1867 je izumila rodbina Ferjančič popolnoma nove čipke z risom v sedem parov - idrijske čipke Bandspitze. Te čipke so imenovale rogljički, pogačke, polibremet, itd, katere je rodbina Ferjančič privatno poučevala v svoji hiši za gradom št. 14. Te izdelke je kupovala ga.Karolina Lapaine in pozneje Ant. Kavčič, trgovka v Idriji. Za te nove čipke so se začeli zanimati tudi trgovci na Dunaju. S posredovanjem ga.Karoline Lapaine in dunajskega veletrgovca Stranitzerja, je bila leta 1876 ustanovljena prva drž. Čipkarska šola v Idriji, v hiši žgalniškega uradnika g. Urbasa, št.71...«

ORODJE IN MATERIAL

Najbolj praktična je blazina v obliki valja (**»PUNKELJ**). V bombažno vrečo zašito blago natlačimo žaganje. V sredino žaganja zabijemo debelejšo palico, da bo blazina dovolj trda.

KLEKELJ je iztrujen iz trdega lesa. Sestoji iz dveh delov, vretenca za sukanec in držala. Kleklji morajo biti gladko obdelani.

Bucike naj bodo iz nerjaveče kovine. Zelo tanke sukanci zahtevajo tudi tanke bucike.

Za klekljanje so najboljši laneni **sukanci**, uporabljajo pa se tudi bombažne, konopljeni ali svileni sukanci. Za zahtevnejše čipke, ki terjajo veliko dela, je priporočljivo uporabiti lan, ki daje čipki lep izgled in trdnost, ki se s staranjem ne spreminjata. Debelina sukanca je odvisna od vzorca, zato je pri vsakem navedena. Oznake veljajo za domači sukanec za šivanje. Tuji proizvajalci uporabljajo drugačne oznake, zato je treba pred uporabo preveriti debelino tako, da sukanec primerjamo z domačim, znane debeline.

Čipko izdelujemo po predlogi v naravni velikosti z izrisanim motivom. Risba mora biti precizno in tehnično prikazana tako, da motivi prehajajo iz enega v drugega od začetka do konca čipke. Taka predloga je zvorec (v Idriji **papirc**).

PRIPRAVA NA DELO

Vzorec izberemo glede na namen čipke, ki jo želimo izdelati. Upoštevati velja zahtevnost motiva in tehnike, ki ju vsebuje določeni vzorec, ter oceniti svoje znane in potreben čas za izdelavo, da se ne bomo sredi dela znašli v zadregi. Vzorec podložimo s kartonom ali tršim papirjem in ga prelepimo s prozorno folijo. Položimo ga na blazino, z buciko zajamemo blago blazine in povlečemo čez papir vzorca. Vzorec tako pripnemo večkrat na dveh stranicah.

Sukanec izberemo v skladu z motivi in tehniko vzorca. Pri izbiri je potrebno upoštevati splošno načelo, da so redkejšje čipke izdelane iz debelejšega sukanca, gostejše pa iz tanjšega. Za čipke, ki bodo v rabi izpostavljeni trajnim obremenitvam (pranju...), je potreben najkvalitetnejši sukanec (lan ali najboljši bombaž). Čipka, ki se v hipu močno skrči in izgleda zmečkana, je gotovo izdelana iz pretankega sukanca ali pa je le-ta slabe kvalitete. Predebel sukanec se zelo težko zateguje, čipka ni gladka in napeta. Na vzorcih običajno ni označena debelina sukanca, saj so oznake različne, odvisno od proizvajalca. Sukanec moramo pravilno naviti na klekeljne. To lahko delamo ročno ali strojno. Pri ročnem navijanju klekelj primemo v desno roko, nit sukanca pa v levo, položimo jo na vretence kleklja in navijamo od sebe stran. Naredimo še zanko, da nit drsi le po potrebi. Niti dveh tako navitih klekeljnov zavežemo skupaj s tkalskim vozlom. Tak par predstavlja osnovo za klekljanje

Ob risbi na vzorcu pustite 1-2 cm robu, preostali odvečni rob papirja privijete na levo stran. Pod vzorcem potrebujemo še podlago, ki jo odrežemo po dobljeni meri vzorca. Za podlago je primeren vsak trši papir (tanka lepenka, ovojni papir).

TEHNIKA KLEKLJANJA

❖ **Kitica** (skica 5) je osnovni element klekljanja. Skica 5 nazorno kaže, kako jo izdelujemo. Delo pričnemo tako, da v blazino zapičimo buciko. Nanjo obesimo dva para klekljev (a). V vsako roko primemo par, nato sledi križanje (b), zasuk klekljev (c) z desne proti levi in ponovno križanje (d). Ponavlja se zasuk (e) in nato križanje (F). Kitice so v čipkah največkrat okrašene z stranskimi zankicami- pikoji. (skica 6)

❖ **Platno** (skica 7) Tako kot pri tkanju je tudi pri klekljanju platnena vezava osnovna vezava. Trak, ki ga dobimo pri klekljanju po tej tehniki je enostaven in obstojen ter zelo podoben tkanemu platnu. Pri tem podolžni pari klekeljnov odgovarjajo osnovi, tako imenovani "tekoči par" pa votku pri tkanju.

Platno ob robu običajno spremenimo, da dobimo večji dekorativni učinek čipke. Najbolj značilni spremembi sta notranji in zunanji postavki. Le te dobimo s sukanjem stranskega robnega para in tekočega para. Platno delamo po vzorcu, kot ga kaže skica 7. Bucike postavljamo čimbolj enakomerno po risu, tako da dobimo najbolj pravilno gostoto traku.

- ❖ **Sukani ris** se izdeluje podobno kot platno, le da moramo pred vsakim zaklekljanjem oba para, tako tekočega kot podolžnega enkrat zasukati. Če to delamo enakomerno, dobimo vzorec, podoben štirikotni mreži. Z večkratnim sukanjem parov pa dosežemo večjo čvrstost vzorca. Sukani ris lahko v vzorcu nastopa samostojno ali pa v povezavi s slepim risom

- ❖ **Slepi ris** Trak izdelan v tehniki platna imenujemo slepi ris in je ena od značilnosti idrijske in slovenske čipke. Kot trgovsko blago so se morale prilagoditi italijanskemu okusu, a so jim idrijski ustvarjalci znali dati svoje, le za Idrijo značilne motive. V vzorcu se slepi ris običajno zaključí sam vase, tako da se je zanj ohranilo tudi ime "večna pot". Izdelava je preprosta. Gre za platneni trak izdelan običajno s petimi pari. Postavki so razporejene enakomerno vzdolž risa. S pomočjo "jeftanih" vezi pa čipka ohrani svojo obliko.

- ❖ **Jeftanje** (skica 15,16) Čipka se izdeluje tekoče od začetka do konca. Zato je potrebno vedno, ko se dva dela vzorca med seboj približata, ta dva dela med seboj spojiti in sicer tako, da je vsa čipka enakomerno napeta ter tako da ne prekinemo niti. Postopku pravimo jeftanje. Poznamo več postopkov jeftanja, njihova uporaba pa je odvisna od učinka, ki ga v čipki želimo doseči.

- ❖ **Polpremet** (skica 20) je ena zahtevnejših tehnik klekljane čipke. Njen rezultat je nežna zvezdasta mrežica. Pri izdelavi je potrebno zelo paziti, saj se napak kasneje ne da odpraviti, lahko pa tudi motijo nadaljen potek dela. (skica 20 kaže postopek dela)

- ❖ **Ribice** (skica 28) so prav tako eden težjih elementov klekljanja. Svoje ime so dobile po značilni podolgovati obliki. Zelo pogosto so bile uporabljene v starejših vzorcih, kjer so bile največkrat speljane v zvezdo, uporabljajo pa se tudi še danes kot poseben dekorativni element. Izdelujemo jih s samo dvema paroma klekeljnov, obliko pa dosežemo z močnejšim zategovanjem tekočega kleklja ob konceh. Pri delu pazimo, da bodo niti vedno napete, nekoliko popustimo le pri menjavi srednjega in tekočega kleklja. Kot
poseben element poznamo tudi kvadratasto ribico

- ❖ **Rogljčki** (skica 35) V slovenski klekljani čipki se rogljički pojavljajo v mnogih motivih. Rogljčki so pravzaprav platneni ris, ki se suče okoli osi v obliki polkroga, enkrat v eno smer, nato v drugo. Lepo obliko dosežemo tako, da notranji par pri vsakem polkrogu pustimo čakati do naslednjega polkroga. V čipki, ki je nastala v Idriji in Škofjeloškem hribovju, je vse polno motivov, ki uporabljajo rogljičke kot osnovno tehniko. Tu je rogljiček tudi dobil svoje ime

ZAKLJUČEK

Klekljanje je doživelo svoj vrhunec pred 1. svetovno vojno, potem pa je zanimanje zanj upadlo. Kaže pa da najnovejši čas vendarle piše novo poglavje tej žlahtni, stari umetnosti. Vedno več žena spet želi in poskuša klekljati, zdaj spet za svoje potrebe in za sproščanje ustvarjalnih hotenj. Žal pa je znanja klekljanja vse manj, izgublja se tudi pristana motivika in siromaši bogastvo tradicionalnih tehnik. V današnjem času se, tudi skozi tradicionalne prireditve, kot je Čipkarski festival, izražajo sodobna prizadevanja za ohranjanje te ročne umetnosti, klasična izvirna idrijska čipka vrhunske kvalitete pa se uveljavlja kot blagovna znamka Veliko je prizadevanj, da bo čipka še naprej, tako kot že stoletja, plemenitila naše domove, ne le kot zanimiva starina ampak tudi kot proizvod lastne ustvarjalnosti. .